

Wojciech PREIDL*
Andrzej J. WÓJCİK**

POLSKI MUNDUR GÓRNICZY – TRADYCJA I WSPÓŁCZESNOŚĆ

Mundur górniczy, zarówno galowy, jak i roboczy posiada swoją bardzo długą i skomplikowaną historię. U podstaw kroju polskiego munduru górniczego są wielowiekowe tradycje, a początki unormowań prawnych związane są z osobą Stanisława Staszica, zasłużonego na polu rozwoju polskiego przemysłu górniczo-hutniczego. Utworzony z jego inicjatywy Korpus Górniczy nie przetrwał po powstaniu listopadowym, ale dał fundamenty dla innych działań. Pod koniec XIX wieku w wielu polskich ośrodkach górniczych zapomniano o historii i tradycji, a wszelkie wprowadzane zmiany były podporządkowane przepisom prawnym zaborców. Osobą zasłużoną na polu reaktywowania tradycji górniczych był niewątpliwie Stanisław Majewski, wieloletni wiceprezes Wyższego Urzędu Górniczego, który przedstawił kilkakrotnie swoje pomysły dotyczące nowych zasad ubioru górników w mundury służbowe i galowe. Jego wieloletnie studia i analizy poparte były obserwacjami ewolucji ubioru górniczego, zarówno polskiego, jak i w innych krajach europejskich, przede wszystkim w Niemczech i Austrii. Współczesny mundur górniczy to wynik wielu doświadczeń. Bez względu na skalę i różnorodność tych zmian mundur ten powinien pozostać elementem wyróżniającym tą grupę zawodową, bowiem nie tworzą tego okazjonalne gesty polityków czy też imprezy towarzyskie. Mundur górniczy tak dawniej, jak dziś oznacza poczucie więzi z wielowiekową tradycją tego zawodu.

1. Wstęp

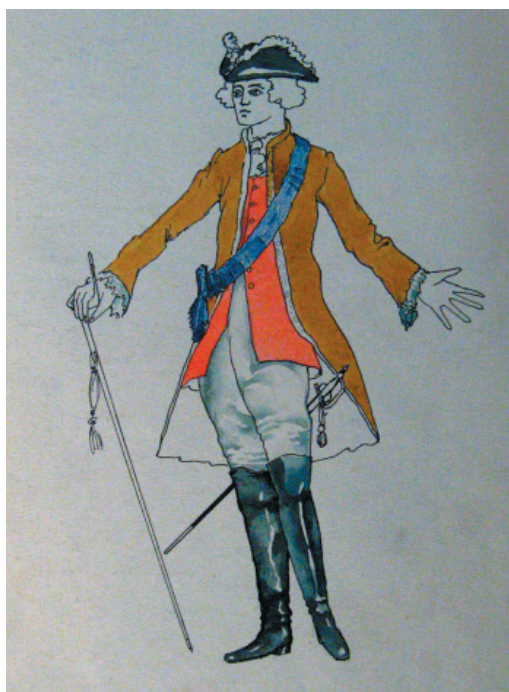
Źródła drukowane nie zawierają dostatecznych informacji na temat ustroju władz górniczych na ziemiach polskich w okresie zaborów. Istniejąca bogata literatura dotyczy przede wszystkim zagadnień gospodarczych Królestwa Polskiego (1815–1915). W literaturze przedmiotowej brak jest informacji dotyczących struktury i organizacji górnictwa, jak i zestawień osobowych, umożliwiających analizę zmian nie tylko w poszczególnych zakładach przemysłowych, ale i całej branży (Jaros, 1968; Pazdur, 1961; Szczepański, 1997; Wójcik, 1997). Osobnym zagadnieniem jest brak odpowiednich opracowań opisujących przywileje, ale i także obowiązki braci górniczej, a istniejące pu-

* Wydział Geologii i Górnictwa, Politechnika Śląska, Gliwice.

** Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.

blikacje dotyczą zdecydowanie zagadnień związanych z okazjonalnymi uroczystościami i udziałem w nich górników (Dygacz, 1991) lub związane są z analizami etnograficznymi, traktującymi tradycje górnicze, jako element życia i działania ludzi (Ciszewski, 1886; Dygacz, 1992). Należy zaznaczyć, że jeszcze w XVIII w. nie istniały w Polsce żadne elementy stroju, które mogłyby wyróżniać górników z pośród innych urzędników rys. 1. (Arch. PAN, sygn. III-15, teczka nr 181). Były to często ubrania wzorowane na paradnych uniformach wojskowych (rys. 1).

Zmiany w przemyśle górniczno-hutniczym Królestwa Polskiego następowały dzięki efektywnej działalności wielu specjalistów. Często dochodziło do swoistej wymiany „*myśli technicznej*”, poprzez zatrudnianie fachowców w różnych zakładach. Przeniesienie doświadczeń zawodowych, zwłaszcza w okresie, gdy nie istniało w Królestwie Polskim żadne szkolnictwo górnicze i hutnicze, było ważnym elementem rozwoju techniki. Przykładem może być działalność, po 1826 r., wielu absolwentów Szkoły Akademiczno-Górnicznej (Akademii Górniczej) w Kielcach, którzy przekazywali swoje doświadczenie zawodowe innym osobom zatrudnionym w rządowych i prywatnych kopalniach i hutach (Hubicka, 1926; Kleczkowski, 1994, 1995). Należy jednak zaznaczyć, że zagadnienia związane z dziejami i tradycją samego Korpusu Górniczego znalazły się w sferze opracowań, wśród których niewątpliwie należy wymienić analizę dokumentów, dostępnych

Rys. 1. „Żupnik polski” z końca XVIII w. – według S. Majewskiego
(Arch. PAN, sygn. III-15, teczka nr 181)

Fig. 1. “Żupnik polski” (mines administrator) uniform from the late 18th century, designed by S. Majewski (Archives of the Polish Academy of Sciences, ref. III-15, File No. 181)

w archiwach jeszcze przed I wojną światową, a uczynioną przez Natalię Gąsiorowską (1922), jak i późniejsze dzieła omawiające losy kadry górniczej XIX-wiecznej Polski (Bieniarzówna, 1977, Łukaszewicz 1966).

Wśród niewątpliwych prekursorów badań nad dziejami polskiego munduru górniczego należy wymienić osobę Stanisława W. Majewskiego (1878–1955) długoletniego wicedyrektora Wyższego Urzędu Górniczego (Preidl 2009; Preidl, Wójcik, 2009, 2010 oraz Wójcik, 2008). Nie do przecenienia jest także wielki wkład Majewskiego w prace związane z uporządkowaniem i skodyfikowaniem polskiego prawa górniczego. Po przejściu na emeryturę (1931 r.) kontynuował swoje zainteresowania zawodowe i prowadził intensywne prace nad tradycjami górniczymi. Wykonywał także szereg ekspertyz dla spółek górniczych uściślając i opisując wielokrotnie wykorzystywane emblematy górnicze. Współpracował w tym zakresie z Feliksem Piestrakiem długoletnim nauczycielem szkół górniczych w Wieliczce i Tarnowskich Górach, do którego pisał, między innymi, (list z 18 listopada 1926 r., Arch. PAN, sygn. III-15, teczka nr 287) następująco (pisownia oryginalna):

„Chodzi mi o strój górniczy. Strój ten w ogóle w Polsce nie jest ustalony a już obecnie zły, minęło od zaborów lat parę każdy nowo powstający mundur ma swoiste ozdoby i stawiam się, że mógłby z czasem wyrodzić się nawet taki strój górniczy jak to w nim paradował kolega Domaniewski po Warszawie w r. 1918!

Otóż, aby ten strój nie zmarniał pragnę zebrać skąd by tylko można wzory dawnych mundurów i strojów górniczych i sięgnąć o ile by się dało do czasów przedrozbiowych aby zachować pierwowzór stroju górniczego polskiego.”

2. Początki organizacji górnictwa w Królestwie Polskim

Początki organizacji rządowego górnictwa w Królestwie Polskim należy wiązać z powstaniem Głównej Dyrekcji Górniczej w Kielcach, która była podporządkowana Wydziałowi Górnictwa w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji. Główna Dyrekcja Górnicza została utworzona 1 czerwca 1816 r., na mocy postanowienia namiestnika Królestwa Polskiego z 20 lutego 1816 r. Dyrekcji tej podlegały zakłady górnicze i hutnicze oraz dobra ziemskie przeznaczone na utrzymanie górnictwa (Pazdur, 1961). W skład Dyrekcji wchodził: dyrektor, nadzorca okręgów górniczych, nadzorca machin i budowli, nadzorca dóbr przeznaczonych na fundusz górniczy oraz syndyk (sekretarz). Podległe Dyrekcji Górniczej zakłady podzielono na pięć dozorstw: Miedzianogórskie, Olkusko-Siewierskie, Suchedniowskie, Samsonowskie i Pankowskie. Zarząd dozorstwa składał się z dozorcy, szychtmistrza i zawiadowcy hut.

Dyrekcja Górnicza została upoważniona do „*uformowania Korpusu Górników*” (par. 12 postanowienia), jak również do „*założenia Szkoły praktycznej górniczej*” (par. 13 postanowienia). Już w grudniu 1816 r. otwarto w Kielcach Szkołę Akademiczno-Górnica, która pozostawała pod zarządem Komisji Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (Miąso, 1966; Kleczkowski, 1994; Rybicka, 1975).

Organizacja przemysłu w Królestwie Polskim była wzorowana na saksońskiej służbie górniczo-hutniczej. Przyczyniło się do tego bliskie położenie geograficzne, jak i przodująca tam pozycja górnictwa i hutnictwa. Osiągnięcia te przeniesiono łącznie z formami pracy kancelaryjnej oraz językiem niemieckim, jako urzędowym. Naśladownictwo było tak duże, że nasuwało się podobieństwo między ośrodkiem we Freibergu saskim z Kielcami, zarówno pod względem ulokowania władz, jak i szkoły górniczej. Należy zaznaczyć, że jeszcze wcześniej, bo już z początkiem XIX w. unormowania w zakresie munduru górniczego wprowadził na obszarze Śląska pruskiego hrabia Fryderyk Reden (arch. APK sygn. 4).

W dalszej kolejności został utworzony Królewski Korpus Górniczy podporządkowany Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji (postanowienie z 28 lutego 1817 r.), a sama rola i ranga organizacji została potwierdzona następującymi słowami postanowienia:

„Gdy Opatrzność rozmaitymi minerałami ziemię Naszego Królestwa Polskiego zbogaciła, chcąc wydobywanie onych, wznieść i zachęcić talenty poświęcających się tym trudnym pracom oraz w nich wzbudzić tego ducha jedności, za pomocą którego owoce ich nauk i doświadczenie wzajemnie dla nich pożytecznymi by się stały.”

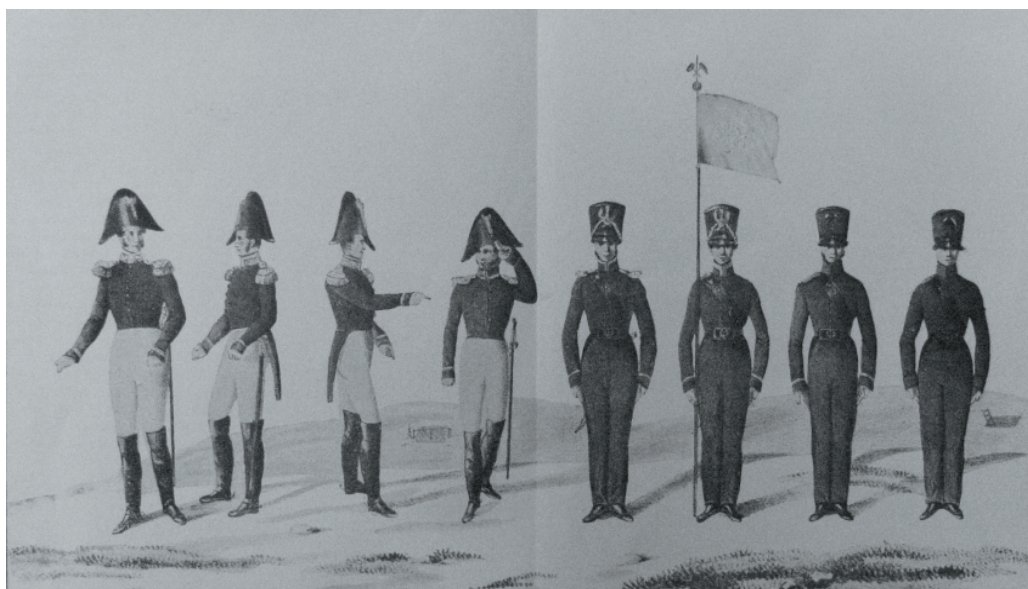
Korpus Górniczy był organizacją obejmującą wszystkich stałych pracowników górnictwa i hutnictwa rządowego, nakładającą na nich szereg obowiązków, ale zapewniającą znaczne przywileje (art. 2 postanowienia):

„Należć będą do Korpusu Górniczego urzędnicy i oficjaliści, jako też i robotnicy przysięgli w kopalniach i hutach, do wydobywania płodów kopalnych lub w administracji kopalni narodowych, użyci.”

Członkowie korpusu górniczego obowiązani byli do posłuszeństwa wobec przełożonych, a oprócz fachowości powinni odznaczać się także odwagą i pewnością w wykonywaniu swoich obowiązków. Urzędnikom zabraniano pełnienia jakichkolwiek czynności nienależących do ich obowiązków, w tym zakazano handlowania surowcami i wyrobami górniczymi, a zmiany miejsca pracy, jak i zawieranie związków małżeńskich mogło się odbywać tylko za zgodą zwierzchników. Nie podlegali oni obowiązkowi płacenia podatków. Wszyscy pracownicy należeli do kas braterskich (brackich). Działy one na zasadach samorządowych, oddzielnie dla pracowników umysłowych i fizycznych. Fundusz kas, składający się ze składek członkowskich, zapewniał świadczenia chorobowe, opiekę lekarską, system rent inwalidzkich i emerytur oraz pomocy finansowej dla wdów i sierot po górnikach (Bieniarzówna, 1977; Gąsiorowska, 1922; Łukaszewicz, 1966).

W strukturze Korpusu Górniczego wydzielono osiem klas w skład, których wchodziły:

- klasa I: minister, radca stanu, naczelnik wydziału, dyrektor,
- klasa II: inspektor generalny, członkowie dyrekcji, członkowie honorowi, adiunkt, sekretarz generalny, naczelny lekarz i naczelny chirurg,
- klasa III: dozorczy w dozorstwach, asesorowie w dyrekcji, profesorowie w „szkole praktycznej górnictwa”, członkowie honorowi,

Rys. 2. Królewski Korpus Górniczy (Pusch, Reklewski, 1830)

Fig. 2. The Royal Mining Corps (according to Pusch, Reklewski, 1830)

- klasa IV: kontroler kasy generalnej, szychtmajstrowie, kalkulatorowie, asesorowie inspekcji, archiwista, tłumacz, zawiadowcy w dozorstwach, rysownicy, lekarze i chirurdzy, członkowie honorowi,
- klasa V: nadsztygarzy, majstrzy w fryszerkach, ekspedytor, majstrzy machiniści, modelownicy,
- klasa VI: starsi przy gromadach górniczych, hetmani, przełożeni nad warsztatami, kopiści, dozorczy szybów („steiger”), majstrzy giserscy, kowale i stolarze,
- klasa VII: giserzy, pierwsi hutnicy, mieszacze, majstrzy hamernicy, instruktorzy, machiniści,
- klasa VIII: górnicy, czeladź górnicza, niżsi robotnicy („haspler”, „schlepper”), inni robotnicy.

Przynależność do tak szczegółowo ustalonej formacji umożliwiała także zwolnienie członków Korpusu Górniczego ze służby wojskowej, co w latach późniejszych wielokrotnie było niestety nierespektowane przez władze carskie i zmuszało naczelników Okręgów Górniczych do obchodzenia obowiązujących przepisów i zatrudniania w górnictwie małoletnich, przed ustaleniem poboru do wojska. Należy także zwrócić uwagę, że na podstawie artykułu 30 postanowienia „*Korpus Górniczy mieć będzie osobny swój mundur i znamiona*”. Niestety przepisy wykonawcze do tej części postanowienia nie ukazały się, co nie oznacza, że nie były przygotowywane w Dyrekcji Górniczej. W prospekcie informującym o ukazaniu się „Pamiętnika górnictwa i hutnictwa” (Pusch, Reklewski, 1830) zapowiadano ukazanie się samego wydawnictwa, jak fakt, że „do każdego zeszytu dołączane będą stosowne, przedmiot objaśniające, litografowane ryciny”

(por. Kamiński, 1918; Majewski, 1939). Pierwsza z nich przedstawiająca członków Królewskiego Korpusu Górniczego w paradnych mundurach była dołączona do wydanego w 1830 r. „Pamiętnika górnictwa i hutnictwa”.

3. Krój munduru górniczego w Królestwie Polskim do 1919 roku

Mundur przedstawiony w „Pamiętniku górnictwa i hutnictwa” (rys. 2 oraz rys. 3 i 4) dla wszystkich klas Korpusu Górniczego, wzorowany był na wojskowym mundurze piechoty Królestwa Polskiego. Był to mundur w kolorze granatowym z karmazynowymi obszyciami i tegoż koloru wypustką. W klasach I–IV stosowano krótkie kurtki kroju frakowego, jednorzędowe, zapinane z przodu na 9 guzików z polskim orłem. Kołnierz stojący zdobiony był srebrnym haftem. Natomiast spodnie były granatowe, a na dni świąteczne przewidziano spodnie w kolorze białym. Na głowę zakładano kapełusz. Przy boku znalazła miejsce szpada, a buty, kroju węgierskiego bez ozdób, zachodzące nad kolana, miały przypięte ostrogi. W klasach V–VIII wykorzystywano krótkie

Rys. 3. Mundur inżyniera górniczego (ze zbiorów Muzeum Miejskiego „Szttygarka” w Dąbrowie Górniczej)

Fig. 3. Mining engineer's uniform (from the collection of „Szttygarka” City Museum in Dąbrowa Górnicza)

Rys. 4. Mundur ucznia Szkoły Górniczej w Kielcach (ze zbiorów Muzeum Miejskiego „Szttygarka” w Dąbrowie Górniczej)

Fig. 4. The Mining School in Kielce student's uniform (from the collection of „Szttygarka” City Museum in Dąbrowa Górnicza)

granatowe kurtki, sięgające do bioder, zapinane na 9 guzików. Kołnierz zdobiony był gładkim srebrnym galonem. Spodnie opuszczone były na buty, a na głowę zakładano czarne okrągłe czako z czarnym lakierowanym daszkiem, zgodnie z przepisami obowiązującymi w wojsku i administracji. Przy boku zawisł kordelas lub narzędzia górnicze.

Prawdopodobnie już wcześniej, z chwilą utworzenia Szkoły Górniczej w Kielcach – chociaż brak na ten temat jednoznacznych informacji – wprowadzono dla uczniów jednolite i wyróżniające się mundury (Hubicka 1926, Rybicka 1975). Elewi górniczy szkoły dzielili się na trzy klasy:

- Admissów (przyuszczonych) należących do klasy VII Korpusu Górniczego, z tym, że nie mogli nosić „znaków górniczych” a tylko „mają używać kordelasu czyli pałasza szóstej klasy, jednak bez felcecha [ozdobny pas zakładany przez ramię i pierś, używany do noszenia szabli lub innej białej broni, zwany także pendent lub w latach późniejszych bandolier]” ,
- Expektantów (oczekujących) noszących mundur klasy VI Korpusu Górniczego bez felcecha,
- Akademików, którzy „nosić mają kompletny mundur klasy szóstej Korpusu Górniczego i ładownicę z małym orzelkiem”.

Duże zmiany w organizacji górnictwa rządowego zaszły pod koniec 1826 r. (ukaz z 9 grudnia), kiedy to Dyrekcja Górnicza została podporządkowana Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu. Dyrekcję przeniesiono z Kielc do Warszawy. Zarządy poszczególnych dozorstw zostały znacznie rozbudowane (Gąsiorowska, 1922; Łabęcki, 1841). Jeszcze większe przekształcenia nastąpiły, po upadku powstania listopadowego, kiedy to w 1833 r. (postanowieniem z 22 kwietnia) zarząd nad górnictwem i hutnictwem został przekazany Bankowi Polskiemu. Został wtedy zlikwidowany Wydział Górnictwa Komisji Przychodów i Skarbu, a w jego miejsce utworzono Wydział Górnictwa Rządowego Banku Polskiego. Rządowe zakłady górnicze i hutnicze zostały podzielone na trzy okręgi: wschodni, zachodni i północny, w których wyodrębniono oddziały. Przystąpiono także do rozbudowy innych zakładów, w tym przede wszystkim hut żelaza (Jaros, 1968). Większość realizowanych inwestycji przyniosła jednak poważne straty, przede wszystkim ze względu na brak rynków zbytu, jak również na zastosowanie nieodpowiednich technologii.

Po upadku powstania listopadowego władze carskie wprowadziły szereg ograniczeń i zmian w przepisach administracyjnych Królestwa Polskiego. W celu ujednoczenia i wyodrębnienia grupy urzędników wprowadzono w już 1836 r. „Przepisy o mundurach cywilnych”. Urzędników państwowych pogrupowano w dziesięć klas. Ustalono, że wszystkie mundury będą wykonane z sukna ciemno-zielonego, z tym, że dla pracowników Wydziału Spraw Duchownych i Oświecenia Publicznego, Wydziału Komunikacji Lądowych i Wodnych oraz dla wydziałów „służby górniczej i menniczej” kolorem tym będzie granatowy (par. 4). Szczegółowo przepisy ujmujące mundury dla górników (par. 62 i następane) zostały przedstawione następująco:

„Mundur wydziału górniczego i menniczego ma być z sukna granatowego, krojem wojskowym, kołnierz i rozcięte mankiety aksamitne czarne; wyłogi na faldach

czarne sukienne, podszewka także czarna barakanowa [wełniana lub półwełniana tkanina na jedwabnej osnowie], pąsowa wypustka na kołnierzu, mankietach, klapach rękawów, haft złoty, guziki złożone gładkie; pantalony granatowe bez wypustki na buty. Halsztuchy [chustki na szyję] czarne jedwabne, bez wypuszczenia kołnierzy od koszuli”.

Władze carskie wprowadzając tak szczegółowe przepisy zapewne dążyły do objęcia obowiązkiem paramilitarnym jak największej liczby pracowników rządowych, tworząc grupy jednolicie umundurowane oraz zhierarchizowane. Należy zaznaczyć, że zmiany te były bardzo niechętnie przyjmowane w górnictwie. Zarządzający Okręgami Górniczymi byli wielokrotnie wzywani do kontroli stanu umundurowania górników, a w przypadku braku jakichkolwiek elementów takowego byli wzywani do zakupu brakujących jego elementów. Naczelnik Zakładów Górniczych w Okręg Zachodni Delegowany wydał 16 stycznia 1839 r. specjalne rozporządzenie „*względem noszenia mundurów przez Urzędników i Oficjalistów*”, tak, „*Aby nikt munduru niewłaściwego nie używał*” (Arch. AGD sygn. 494). Na mocy ukazu carskiego, z 3 grudnia 1842 r., rządowe zakłady górnicze i hutnicze w Królestwie Polskim, od dnia 1 stycznia 1843 r., przeszły ponownie pod zarząd Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu. Utworzono wtedy ponownie Wydział Górnictwa, obejmujący cztery sekcje: administracyjną, techniczną, budowniczą i rachunkową.

Największe zmiany w przemyśle nastąpiły jednak po upadku powstania styczniowego. Władze carskie postanowiły sprzedać rządowe zakłady górniczo-hutnicze prywatnym przedsiębiorcom. W 1867 r. wydano zarządzenia nakazujące wprowadzenie w zakładach rządowych języka rosyjskiego, jako urzędowego (Arch. AGD sygn. 2852). W 1870 r. zlikwidowano Wydział Górniczy Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu, a państwowe zakłady od 13 lipca 1870 r. podporządkowano Departamentowi Górniczemu Ministerstwa Finansów w Petersburgu. W tym samym roku (13 października) wprowadzono w Królestwie Polskim prawo górnicze „*Ustawa o poszukiwaniach górniczych i wydzielaniu przestrzeni do górniczego wydobywania ciał kopalnych*” na mocy, którego poddano nadzorowi państwowych władz górniczych także kopalnie prywatne. Przepisy te zostały zastąpione w 1892 r. „*Ustawą o Przemysle Górniczym w Guberniach Królestwa Polskiego*”.

Zmiany organizacyjne w górnictwie Królestwa Polskiego były skorelowane ze zmianami następującymi w zakresie administracji całego cesarstwa rosyjskiego. W 1867 r. został zlikwidowany rosyjski Korpus inżynierów górniczych, organizacja działająca od 1834 r., na zasadach prawie wojskowych, posiadająca bogate tradycje od końca XVII w. (Шепелев, 1991, 2001). Istniejąca dotychczas struktura (320 oficerów pogrupowanych w 14 klas) została zastąpiona cywilnym resortem. Górnicy otrzymali prawo zachowania istniejących stopni wojskowych lub cywilnych, a także mieli możliwość ich otrzymywania w dowód uznania (por. między innymi wniosek w sprawie przyznania stopnia pułkownika dla Jana Hempla, naczelnika Okręgu Zachodniego w Królestwie Polskim – Arch. AGAD, sygn. 3745).

Odzież mundurowa stosowana w Korpusie inżynierów górniczych była kilkakrotnie zmieniana i ujednociana. W 1869 r. zakazano noszenia naramienników, a znaki rang zostały umieszczone na kołnierzach (Шепелев 1991). Przepis ten nie był zbyt stanowczo respektowany, a po 1885 r. naramienniki ponownie były stosowane wraz z oznaczeniami rang w postaci różnej ilości gwiazdek. Należy zwrócić uwagę, że za panowania cara Aleksandra II (1855–1881) zmiany w przepisach dotyczących mundurów górniczych wprowadzano dwanaście razy.

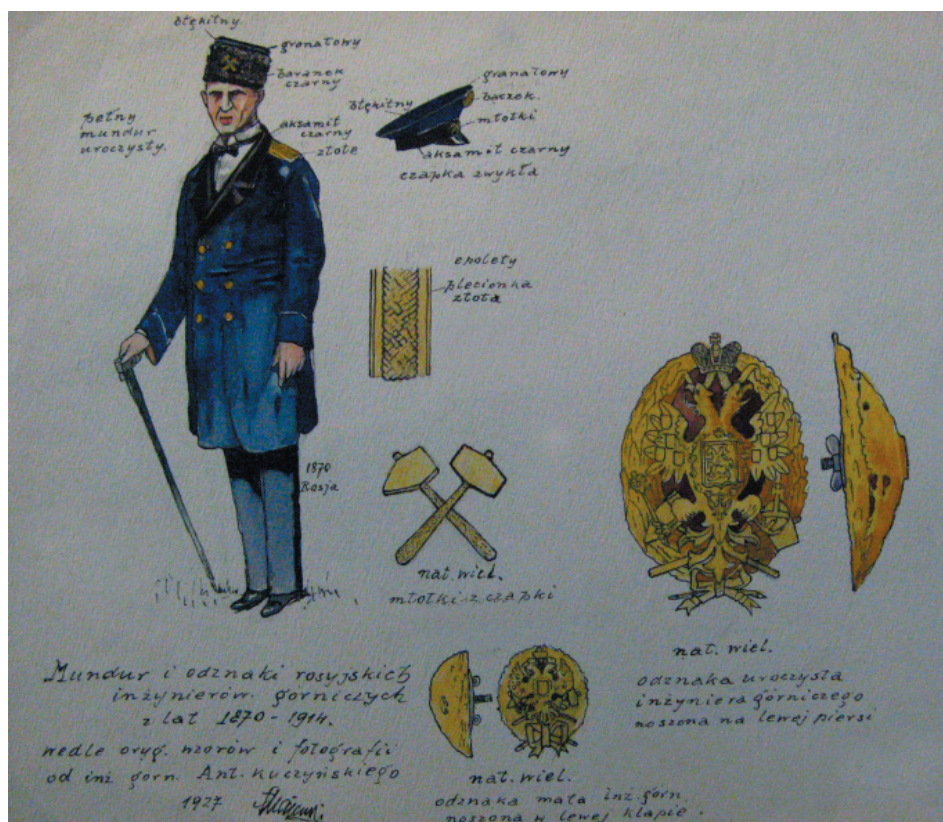
Stosowany mundur, galowy - dla czterech klas górników - był jednorzędowy, w kolorze ciemnozielonym, z czarnym aksamitnym kołnierzem i niebieskim paskiem wokoło, z czarnymi aksamitnymi mankietami z niebieskim wypuszczeniem, obszyte srebrną nicią, zastępowaną w latach następnych złotą. Na srebrnych guzikach przedstawiane było godło państwowe lub emblemat resortu w postaci dwu młotów, złożonych na krzyż. Równocześnie ilość urzędników państwowych stosujących mundury cywilne zdecydowanie się powiększyła w latach 70-tych XIX w. w związku z wprowadzeniem militaryzacji innych korpusów, takich jak: inżynierów dróg, służby leśnej, telegraficznej i pogranicznej (rys. 5).

Duża reforma mundurowa urzędników cesarstwa rosyjskiego została wprowadzona w latach 1903–1904. Jej celem było uproszczenie i unifikacja strojów służbowych. Wprowadzono wtedy dwurzędowe półkaftany o kroju wojskowym dla inżynierów górników. W paradnej i świątecznej, dla wyższych klas górników, były to jednorzędowe półkaftany, a dla klas niższych mundurowe surduty. W obu wypadkach stosowane mundury odpowiadały klasom zajmowanych posad, a nie rang, jak to było wcześniej. Atrybutem państwowej służby była szpada, którą zakładano do munduru paradnego (Сепрев, 2007). Pod koniec XIX w. surdut otrzymał rolę drugiego, najczęściej używanego munduru. Wprowadzono także jeszcze jeden komponent mundurowej odzieży urzędników w postaci tużurki (krótka płaszcz).

Na obszarze Królestwa Polskiego lokalne władze górnicze były reprezentowane przez zarząd górniczy, okręgowych inżynierów górniczych (w liczbie sześciu) i inżynierów mierniczych górniczych (markszrajdrów). Od 1895 r. na terenie Królestwa Polskiego istniał tylko jeden zarząd górniczy pod nazwą Zachodni Zarząd Górniczy, z podziałem na osiem okręgów (Świętochowski, 1918). Na inżynierach ciążył obowiązek prowadzenia nadzoru nad eksploatacją górnictwem, jak również reprezentowanie władzy państwowej, na przykład przy kontaktach z policją i sądownictwem, czy też na różnego rodzaju publicznych spotkaniach. Dlatego też byli oni zobowiązani do używania mundurów przepisanych zgodnie z zaleceniami dla urzędników państwowych.

Warto także zwrócić uwagę na obserwacje poczynione przez etnografa Stanisława Ciszewskiego (1886), który stwierdził, że tradycje górnicze ulegają z czasem zapomnieniu i są wypierane czy to poprzez inne zwyczaje, czy też na drodze stosowanych przepisów władz państwowych:

„Ludność górnicza, także nie ma obecnie swojego wyłącznego stroju. Tylko w święta przywdziewają jeszcze starzy górnicy dawny strój, dziś zarzucony. Składają go następujące części: kitla albo kitel, rodzaj bluzy z peleryną z czarnego sukna

Rys. 5. Mundur i odznaki rosyjskich inżynierów górniczych (Arch. PAN, sygn. III-15, teczka nr 181)

Fig. 5. Uniform and insignia of Russian mining engineers
(Archives of the Polish Academy of Sciences, ref. III-15, File No. 181)

z niebieskimi wypustkami. Kitla ściągnięta jest pasem, z tyłu którego zwiesza się skóra. Pas ten ze skóra nazywają górnicy ośledrą lub bergledrem [...]. Przy pasie znajduje się klamra z herbem górniczym, młotkiem i kilofem na krzyż, zwana kupłą. Taki sam herb znajduje się na czapce, okrągłej, z takiego sukna jak kitla i także z niebieskimi wypustkami. Spodnie są też z takiego sukna z wypustkami po bokach.”

4. Mundur górniczy w Polsce w latach 1919–1939

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w górnictwie były w użyciu mundury, które wywodziły się z tradycji poszczególnych zaborów. I tak na Śląsku, górnicy nosili mundury pruskie, w Zagłębiu mundury rosyjskie a na terenie Małopolski mundury austriackie. Wynikało to z tradycji ukształtowanych w poszczególnych zaborach. Na sprawę ujednoczenia kroju munduru górniczego, jako jeden z pierwszych zwrócił uwagę Stanisław Majewski (Majewski 1928):

„Obecnie, gdy sprawa mundurów dla urzędników władz górniczych jest aktualna, nie wątpię, że właściwa forma odznaki górniczej będzie w całej pełni uwytłaczona, na co górnicy od czasów najdawniejszych są nader czuli. Dowiadujemy się również, że wzory mundurów urzędników władz górniczych są już opracowane czy też znajdują się w opracowaniu Ministerstwa Przemysłu i Handlu.”

Majewski, absolwent Bergakademii w Leoben (Montanistische Hochschule) niewątpliwie w swoich pracach nad krojem polskiego munduru górniczego nawiązywał do tradycji, w których wzrastał w czasach swojej młodości. W Muzeum Górnictwa Węgłowego w Zabrzu przechowywana jest kolekcja drewnianych figurek jego autorstwa, przedstawiających górników w różnych uniformach, strojach, w tym są również sylwetki górników niemieckich, saksońskich, amerykańskich i austriackich. Świadczy to niewątpliwie o dużym zaangażowaniu Stanisława Majewskiego w prace nad krojem munduru (rys. 6). Sam Majewski już 12 lipca 1830 r. przedstawił kierownictwu Wyższego Urzędu Górniczego (Arch. PAN, sygn. III-15,teczka nr 287) własny projekt „polskiego stroju górniczego” gdzie określił, między innymi:

„Noszenie stroju górniczego nie jest obowiązkowe, poleca się jednak noszenie go przy wszelkich wystąpieniach służbowych lub uroczystych. W razie występowania urzędników państwowych w stroju górniczym winien on być kompletny i wykonany ściśle według wzoru niniejszego projektu. Do stroju uroczystego nosi się rękawiczki irchowe białe, do służbowego białe lub ciemnobrązowe. Buciki tylko czarne zwykłe sznurowane bez ozdób, do uroczystego, mogą być noszone lakierowane gładkie (nie wolno używać półbucików ani butów). Wokoło kołnierza dla ochrony aksamitu należy nosić przymocowany od wewnątrz wąski pasek białego płótna do zmiany, który wystaje ponad krawędź kołnierza na 3 mm. Dla ochrony kołnierza od zewnątrz wolno nosić pod płaszcz cienką czarną chustkę jedwabną lub kłotową. Strój górniczy mogą nosić zarówno urzędnicy państwowi jak i prywatni oraz robotnicy, ci ostatni tylko strój służbowy uroczysty [...] W uznaniu wielkich zasług górników polskich podczas walk o niepodległość Państwa mają oni przywilej ten, że wszystkim urzędnikom technicznym przedsiębiorstw górniczych oraz generalnym dyrektorom i dyrektorom (nie górnikom) przyznaje się prawo noszenia szpady wzgl. Mieczyka do stroju. Robotnicy nie noszą broni, lecz czarne gładkie kilofki.”

Porównując krój munduru służbowego ustalony Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 12 lutego 1931 r. („O umundurowaniu i oznakach służbowych urzędników władz górniczych”) można zauważyć duże podobieństwo do kroju munduru wojskowego z pewnymi nawiązaniem do tradycji rosyjskich, o czym może świadczyć wprowadzenie zielonego otoku na czapce typu angielskiego i zielonej wypustki wokół jej górnej krawędzi. Na otoku znajdowały się dwa skrzyżowane młotki górnicze, a nad nimi orzeł państwowy, trzymający w szponach „tarczę amazonek”, zbliżony wyglądem do orła wojskowego. Zasadniczo kolor mundury był czarny z guzikami z złotego metalu z orłem państwowym. Guziki były o średnicy 23 mm (par. 2) z wytłoczonym znakiem orła państwowego. Kompletny mundur składał się z kurtki, spodni, płaszczka i czapki. Wszystkie elementy

Rys. 6. „*Górnik polski*” – mundur według projektu S. Majewskiego z 1926 r.
(Arch. PAN, sygn. III-15, teczka nr 181)

Fig. 6. “*Polish miner*” uniform designed by S. Majewski in 1926
(Archives of the Polish Academy of Sciences, ref. III-15, File No. 181)

munduru były uszyte z czarnego sukna, otok na czapce i patki stopni służbowych były wykonane z zielonego sukna, natomiast guziki, godło państwowe, godło górnicze wykonane z żółtego metalu, obszycia stopni służbowych haftowane złotą nicią.

Ustawa wprowadziła podział wszystkich urzędników na XII stopni służbowych i jednocześnie dla każdego z nich określiła wzory dystynkcji służbowych wyszytych na patkach. Dystynkcje stopni służbowych były noszone zarówno na kurtce jak i płaszczu. Patki, na których były wyszyte stopnie służbowe miały szerokość o 1 centymetr mniejszą od wysokości kołnierza i długość 9 centymetrów, góra patki posiadała wycięcie pod kątem prostym. Szczegółowy opis kroju kurtki, płaszcza i czapki podano w par. 2 ustawy, a na tablicach od 1 do 5 przedstawiono krój kurtki, płaszcza, czapki i mieczyka, znak godła państwowego i górniczego oraz wzory stopni służbowych noszone na kołnierzu kurtki i płaszcza. Kurtka posiadała dwa rzędy guzików po 5 z każdego boku, z dwiema bocznymi krytymi kieszeniami. Długość kurtki miała być taka, aby dół poły z tyłu dotykał do płaszczyzny siedzenia przy pozycji siedzącej. Do kurtki zalecano noszenie białej koszuli z kołnierzem stojącym lub wykładanym oraz krawat czarny (długi lub muszka). Jako ciekawostkę można podać, że par. 7. ustawy dopuszczono watanowanie płaszczy lub podszywanie ich futrem oraz zakładanie kołnierzy z dowolnego futra. Mundur uzupełniał mieczyk z płaskim ostrzem w czarnej pochwie z metalowymi okuciami i rękojeścią kościaną, na taszce było umieszczone godło górnicze

Rys. 7. Mundur urzędnika górniczego (Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 lutego 1931 r.)

Fig. 7. Mining uniform (according to the Council of Ministers Regulation of 12 February 1931 on uniforms and insignia of mining authorities)

w wieńcu laurowym. Rozporządzenie uzyskało moc obowiązującą na całym obszarze Rzeczypospolitej z dniem ogłoszenia, czyli z dniem 12 lutego 1931 r. (rys. 7).

Sam Stanisław Majewski kilkakrotnie w okresie międzywojennym modyfikował swoje pomysły dotyczące mundurów górniczych doprowadzając czasem do ich udziwnienia. Jednym z nich było wzorowanie się na mundurze żołnierza 73 Pułku Grenadierów Śląskich, znajdującego się od dnia 20 czerwca 1922 r. w Katowicach (Szostek, 2002). Majewski szczegółowo scharakteryzował, między innymi, zasady „zakładania piór górniczych na rogatywkach” (Arch. PAN, sygn. III-15, teczka nr 181). Mundury te nie zostały zaakceptowane w środowisku górniczym mimo prowadzonej akcji propagującej je podczas różnego rodzaju uroczystości państwowej jak i na łamach prasy (rys. 8).

5. Mundur górniczy w Polsce w latach 1945–2003

Po zakończeniu II wojny światowej rozpoczęto w Ministerstwie Przemysłu, zwieńczone uchwaleniem na wniosek Ministerstwa Górnictwa i Energetyki, prace nad tzw. Kartą Górnika (Kartą Górnica). We wstępie do uchwały zapisano (Uchwała, 1949):

„Zważywszy na: – doniosłe znaczenie przemysłu węglowego dla rozwoju gospodarki narodowej, – dotychczasowe wielkie osiągnięcia górników, – ich zasługi w podjęciu inicjatywy i rozpowszechnianiu współzawodnictwa pracy, dzięki któremu zostały nowe i zwielokrotnione istniejące możliwości produkcyjne naszych

warsztatów pracy, - biorąc pod uwagę szczególne warunki ciężkiej i ofiarnej górników pod ziemią.”

Postanowiono, jako dowód szczególnej troski rządu polskiego o poprawę warunków bytu dla górników nadać tej grupie zawodowej specjalne przywileje. Przywileje te objęły zarówno sprawy płacowe jak socjalne i honorowe. W rozdziale II Uchwały określono rodzaje nagród i odznaczeń oraz wprowadzono tabelę stopni górniczych. Potrzebę ustanowienia hierarchicznej struktury uzasadniano podkreśleniem godności zawodu górniczego. Potrzebę szczególnego wyróżnienia zawodu górniczego i uchwalenia Karty uzasadniano następująco (Szczepankiewicz, 1950):

„Myliliby się ten, kto by sądził, że Karta Górnicza, ten wielki zbiór górniczych praw i przywilejów, przyszła nagle, przyszła w sposób oderwany i niezwiązany z całym poprzednim okresem, z okresem naszej pracy po wyzwoleniu, a szczególnie z okresem planu trzyletniego [...] Przynosi ona mundury i stopnie górnicze, dlatego, że potrzebne są mundury i stopnie temu wielkiemu zdyscyplinowanemu wojsku, które w trudzie i niebezpieczeństwie ujarzmia przyrodę i wydiera jej bezcenny dla przemysłu – tego przemysłu chleb – polski węgiel.”

Ustalona Karta Górnicza wprowadziła następujące stopnie górnicze:

- Generalny Dyrektor,
- Generalny Dyrektor Górniczy I, II, III stopnia,
- Dyrektor Górniczy I, II, III stopnia,
- Inżynier Górniczy I, II, III stopnia,
- Technik Górniczy I, II, III stopnia,
- Górnik I, II, III stopnia,
- Aspirant Górniczy I, II, III stopnia.

W uchwale zapisano potrzebę wprowadzenia, niezależnie od tradycyjnego stroju górniczego, odzież służbową, na której winny być noszone odznaki stopni górniczych. Takie same odznaki stopni służbowych powinny być noszone na tradycyjnym stroju górniczym. Należy zaznaczyć, że zgodnie z par. 6 Ustawy z 1949 r., mundur uroczysty będzie przyznawany bezpłatnie wraz z Odznaką Zasłużony Górnik Polski Ludowej. Ustawa jednocześnie nie sprecyzowała zasad przyznawania stopni górniczych oraz krojów mundurów służbowych i uroczystych. Sprawy te zostały dopiero ujęte w Uchwale Rady Ministrów z dnia 1 kwietnia 1950 r. (*„W sprawie zasad przyznawania stopni górniczych i ustalenia wzorów mundurów górniczych w górnictwie węglowym”*), co było wówczas z entuzjazmem opisywane w prasie (Szczepankiewicz, 1950):

„Tym samym górnicy przestali być szarą, zewnątrznie niewyróżniającą się spośród innych armią pracy. Otrzymali własne mundury, zaprezentowane po raz pierwszy ogółowi społeczeństwa w dniu 1 maja br. W pierwszym etapie umundurowania pracowników przemysłu węglowego Centrala Zaopatrzenia Materiałowego PW rozprowadziła w terenie 5000 kompletów mundurów. Dążeniem naczelných władz górnictwa jest jak najszybsze umundurowanie wszystkich pracowników zatrudnionych w polskim górnictwie węglowym.”

5.1. Mundur służbowy

Mundur służbowy krojem nie odbiegał od kroju przedwojennego munduru służbowego. Ustawa zmieniła kolor sukna z czarnego na stalowo szary, zupełnej zmiany dokonano w odznakach stopni służbowych. Zmieniono również krój czapki oraz rozmieszczenie dystynkcji i godeł na czapce. Zrezygnowano z godła państwowego, a na jego miejscu umieszczono godło górnicze, zamiast zielonego otoku dano otok czarny z naszytą bortą odpowiadającą stopniowi górniczemu. Mundur składał się z kurtki uszytej z sukna koloru stalowoszarego zapinany na dwa rzędy guzików po trzy w każdym rzędzie. Odstęp między guzikami w rzędach wynosił 12 cm, natomiast rzędy guzików oddalone były od siebie o 18 cm. Na mankietach rękawów przyszyte były dwa guziki, które były metalowe, żółte z wytłoczonym godłem górniczym. Na kołnierzu przyszyte były patki wykonane z czarnego sukna wyłogowego z haftowanymi złotym bajorkiem oznaczeniami wzorów dystynkcji, odpowiadającym dystynkcjom na mundurach uroczystych. Rozetki stopni służbowych wykonane były z żółtego metalu z wytłoczonym godłem górniczym, przy czym tło było powleczone czarną emalią. Spodnie długie bez mankietów wykonane z tego samego materiału, co kurtka. Dla grupy Dyrektora Generalnego i Dyrektora Górniczego, a na spodniach był naszyty podwójny aksamitny czarny lampas. Do munduru powinna być noszona koszula koloru popielatego i czarny krawat. Czapka służbowa wykonana z tego samego sukna, co mundur z rondem usztywnionym o średnicy 23–25 cm, otokiem i czarnym lakierowanym daszkiem. Ponad daszkiem, na rondzie pasek skórzany lakierowany o wysokości 2 cm z szlufkami, przypięty na dwa guziki. Na górnym otoku czapki przyszyta borta z wyszywaną, na czarnym suknie wyłogowym, z dystynkcją stopnia. Z przodu na rondzie godło górnicze wytłoczone z żółtej blachy. Uchwała ustalała również krój płaszcza przynależnego do munduru służbowego. Płaszcz ma być kroju woskowego, z sukna stalowoszarego, dwurzędowy zapinany na 10 guzików po 5 w rzędzie, rękawy z mankietami. Na kołnierzu mają być naszyte patki z wyszytymi dystynkcjami stopnia służbowego. Płaszcz posiadał z tyłu rozcięcie z 6 guziczkami i kontrafałd zapinany na dragon przypięty dwoma guzikami. Ustawa ustalała również długość płaszcza, który powinien się kończyć 20 cm nad ziemią.

5.2. Mundur uroczysty

Paragraf 7 i 10 uchwały z dnia 1 kwietnia 1950 r. (*„W sprawie zasad przyznawania stopni górniczych i ustalenia wzorów mundurów górniczych w górnictwie węglowym”*), określają krój uroczystego munduru, jako jednolity dla wszystkich stopni, uszyty według wzoru zamieszczonego, w załączniku nr 1 uchwały. Mundur jest koloru czarnego, a generalnie dyrektorzy dodatkowo na spodniach mają naszyte czarne pluszowe lampasy szerokości 8 cm. Do munduru noszony jest płaszcz uszyty z sukna czarnego takiego samego kroju jak w mundurze służbowym. Ustawa jednocześnie porządkuje sprawy „starych” mundurów uroczystych, które były przez górników używane jeszcze przed II wojną światową:

Rys. 8. Mundur sztygara wzorowany na mundurze wojskowym (Kurier Zachodni Dodatek Ilustrowany, Sosnowiec, dnia 6 grudnia 1936, s. 4).

Fig. 8. Foreman's uniform based on military uniform (from illustrated appendix to 'Kurier Zachodni' daily, Sosnowiec, 6th of December 1936, page 4)

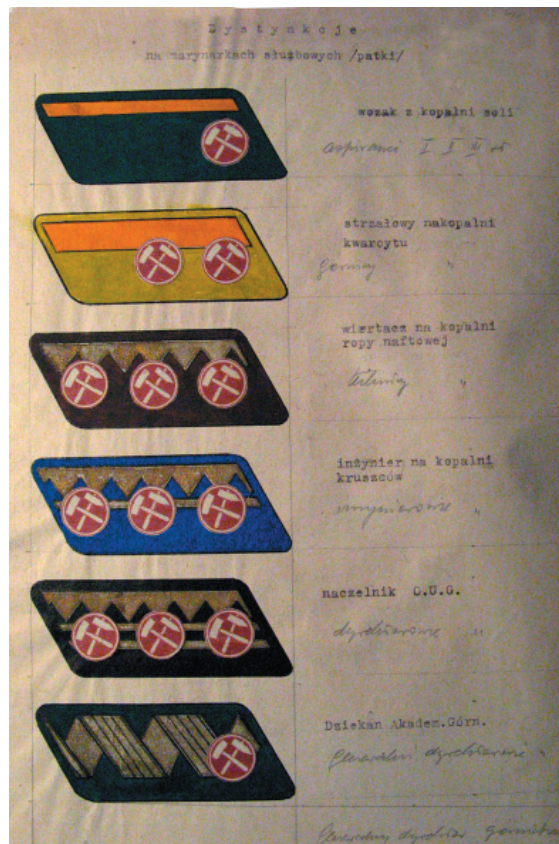
„Dotychczasowe mundury górnicze mogą być używane aż do całkowitego ich zużycia. Nowe mundury górnicze mogą być sporządzane tylko według wzorów ustalonych niniejszą uchwałą.”

Kurtka górnicza wykonana jest z sukna czarnego, zapinana na 9 guzików z żółtego metalu. Na piersiach skośnie ku dołowi zbliżające się patki z czarnego aksamitu, na których jest przyszytych po 5 guziczków na każdej. Kołnierz stojący półwykładany na 5 cm wysoki, uszyty z czarnego aksamitu i zapinany na dwie haftki. Na kołnierzu ma być umieszczone godło górnicze wykonane z żółtego metalu, a dla stopnia generalnego dyrektora godło górnicze ma być wyszyte złotą nicią. Dystynkcje stopni górniczych mają być naszywane na ramieniu powyżej łokcia, jako ozdoby szmuklerskie.

Wzory stopni górniczych wyszywanych na naszywkach szmuklerskich mają odpowiadać wzorom na mundurach służbowych. Ustawa czyniła wyjątek dla dystynkcji generalnego dyrektora górnictwa, który posiadał inne dystynkcje na mundurze uroczystym, a inne mundurze służbowym. Naszywki szmuklerskie wg ustawy mają być wykonane z czarnego aksamitu w dolnej części zakończone półksiężycem. Do półksiężyca mają być przyszyte są czarne frędzle. Stopnie górnicze mają być naszyte na czarnym aksamicie naszywek szmuklerskich natomiast rozetki, stosownie do stopnia, mają być wykonane z żółtego metalu i przypięte do naszywek szmuklerskich. Rękawy mają u spodu czar-

ne aksamitne wyłogi a na patkach o długości 18 cm i 3 cm szerokich, ściętych skośnie przyszyte po 5 guziczków. Na plecach, ma być, wszyta do kołnierza, wycięta skośnie pelerynka opadająca z przodu poniżej ramion., Spodnie munduru uroczystego mają być uszyte z czarnej krepy, bez mankietów. Dla grupy generalnych dyrektorów i dla generalnego dyrektora górnictwa na spodniach są naszyte dwa aksamitne lampasy wzdłuż szwu po zewnętrznej stronie.

Mundur uzupełniał kołpak górniczy tzw. czako. Kołpak wykonany z tektury, bez daszka, obciągnięty czarnym sukniem z miękkim denkiem również obciągniętym sukniem. Z przodu po środku umieszczone jest godło górnicze w wieńcu z liści dębowych i wawrzynowych wytłoczone z żółtego matowanego metalu. W przypadku grupy dyrektorów generalnych godło jest połączone a wieńiec z liści dębowych i wawrzynowych posrebrzany. Przy kołpaku po lewej stronie pióropusz o wysokości 22 cm, z piórami

Rys. 9. Stopnie górnicze według projektu S. Majewskiego z 1949 r.
(Arch. PAN, sygn. III-15, teczka nr 287).

Fig. 9. Mining grades proposed by S. Majewski in 1949
(Archives of the Polish Academy of Sciences, ref. III-15, File No. 287)

zwisającymi. Kolor pióropusza uzależniony jest od stopnia. Czarny dla grupy aspirantów i górników, biały dla grupy techników, inżynierów i dyrektorów górniczych, zielony dla grupy dyrektorów generalnych, natomiast pióropusz pąsowy mieli nosić członkowie orkiestr górniczych.

Na górnym otoku kołpaka (czaka) 5 mm poniżej krawędzi ma być naszyta borta, jako dystynkcja, określająca stopień służbowy. Ustawa z 1950 r. nie wspomina się nic na temat szpad górniczych i kordzikach noszonych do munduru galowego obecnie.

5.3. Zarządzenie nr 12 Prezesa Rady Ministrów z 21 kwietnia 1983 r.

Kolejnym zarządzeniem, które regulowało sprawy warunków i trybu nadawania stopni górniczych oraz wzorów i norm przydziałów mundurów górniczych było zarządzenie numer 12 z dnia 21 kwietnia 1983 r. (*„W sprawie warunków i trybu nadawania stopni górniczych oraz wzorów i norm przydziału mundurów górniczych”*). W załącznikach do Zarządzenia zamieszczono wykaz stanowisk i funkcji uprawniających do otrzymania stopni górniczych oraz wymaganego zakresu stażu pracy, kwalifikacji i wykształcenia. Utrzymano dotychczasowy podział stanowisk służbowych (generalny dyrektor górnictwa, generalny dyrektor górniczy, dyrektor górniczy, inżynier górniczy, technik górniczy, górnik i aspirant górniczy).

Wzory stopni służbowych pozostały takie same jak w Uchwale z dnia 1 kwietnia 1950 r. Istotną zmianą w stosunku do Uchwały z 1950 było wcześniejsze wprowadzenie mocą rozporządzenia z dnia 30 grudnia 1981 r. (Karta górnika) zmian w umundurowaniu galowym górniczym. W myśl zaleceń zawartych w rozporządzeniu paragraf 5 pkt. 1 i 2 przyznano górnikom prawo do noszenia honorowej szpady górniczej. Rozporządzenie przyznawało prawo do szpady górniczej pracownikom górnictwa po nienagannym i nieprzerwanym przepracowaniu 25 lat pod ziemią lub po 15 latach pracy pod ziemią oraz szczególne zasługi dla górnictwa.

W ramach tego rozporządzenia uzależniono również przyznanie stopnia górniczego i szpady od tego czy pracownik wykazuje się w pracy właściwą postawą ideowo-moralną, dającą rękojmię należytego wykonywania zadań zawodowych. Natomiast szczegółowy tryb nadawania stopni górniczych oraz wzory mundurów powierzono do określenia Ministrowi Górnictwa i Energetyki.

5.4. Zmiany w stopniach i umundurowaniu wprowadzone w 2003 r.

Ogłoszona ustawa z dnia 14 lutego 2003 r. (*„O stopniach górniczych, honorowych szpadach górniczych i mundurach górniczych”*) wprowadziła kolejne zmiany w stopniach górniczych i trybie ich nadawania. Mocą ustawy została zlikwidowana grupa aspirantów górniczych, oraz wprowadzony został dodatkowy stopień generalnego honorowego dyrektora górniczego. Zgodnie z artykułem 5.1 stopień ten ma być nadawany osobom za szczególne zasługi dla górnictwa. Dystynkcja stopnia honorowego generalnego dyrektora górniczego została określona, jako dwa wężyki generalskie wyszyte po brzegach czarnej borty bez rozetek.

Ustawa, już nie tak mocno jak wcześniejsze zarządzenie, uzależniała nadanie stopnia górniczego od właściwej postawy ideowo-moralnej, podkreślając jednak kwalifikacje i wykształcenie kandydata na stopień. Określiła również okoliczności, w jakich używa się munduru galowego i służbowego. Osoby posiadające uroczysty mundur górniczy uprawnione są do jego noszenia podczas: świąt państwowych, Dnia Górnika, uroczystości dekoracji orderami, odznaczeniami państwowymi i odznakami, uroczystości nadania stopnia górniczego i wręczania honorowej szpady górniczej oraz podczas innych uroczystości, ceremonii i wystąpień ważnych dla środowiska górniczego. Natomiast mundur służbowy ma być używany w czasie wykonywania obowiązków służbowych. Do munduru galowego należy nosić ordery i odznaczenia, natomiast na mundurze służbowym baretki tych orderów i odznaczeń.

Określono jednocześnie wysokość odpłatności za mundur, która w myśl Ustawy powinna wynosić 67% kosztów wytworzenia munduru i być ponoszona przez jednostkę występującą z wnioskiem. Honorowe szpady górnicze przyznawane mają być bezpłatnie, a ich koszt ma ponosić jednostka organizacyjna.

W artykule 16 ustawy zapisano, że osoby, którym nadano stopnie górnicze oraz przyznano honorowe szpady górnicze przed dniem wejścia w życie ustawy, zachowują posiadane uprawnienia. Natomiast wzory mundurów górniczych, czaka wraz ze wzorami odznak stopni górniczych, wzór szpady honorowej oraz sposobu ich noszenia powierzono do określenia właściwemu ministrowi do spraw gospodarki. Rozporządzenie, o którym mowa w Ustawie z dnia 14 lutego 2003 r. zostało wydane przez Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej dnia 29 września 2003 r. (*W sprawie stanowisk służbowych, stopni górniczych, wzorów mundurów górniczych i honorowej szpady górniczej*). Wraz z tym aktem prawnym zostały wydane, w formie załączników:

- wykaz stanowisk służbowych oraz związanych z nimi stopni górniczych (zał. nr 1),
- wzory mundurów górniczych i czaka wraz z wzorami odznak stopni górniczych, wzór płaszcza oraz wzór honorowej szpady górniczej, a także sposób ich noszenia (zał. nr 2),
- wzór wniosku o nadanie stopnia górniczego (zał. nr 3),
- wzór dyplomu nadania stopnia górniczego (zał. nr 4).

Rozporządzenie to można uznać za najpełniejsze i najbardziej szczegółowe opracowanie dotyczące się stopni górniczych, mundurów oraz sposobu ich noszenia ze wszystkich omawianych uprzednio aktów prawnych. Określiło ono między innymi: kolory czak orkiestry górniczej, łącznie z kolorem czaka kapelmistrza, zalecało noszenie białych rękawiczek i białego szalika go munduru galowego, precyzowało umundurowanie pocztu sztandarowego, sposób noszenia szpady honorowej oraz krój munduru galowego noszonego przez kobiety.

Określono również dystynkcje: generalnego dyrektora górnictwa w randze podsekretarz stanu i generalnego honorowego dyrektora górniczego. Opisując krój kurtki munduru galowego, rozporządzenie, sprecyzowało dokładnie krój szerokiego kołnierza-pelerynki wykładanej na ramiona z przodu i tyłu oraz sposób jej wszycia w kołnierz kurtki. W Rozporządzeniu zmieniono między innymi krój płaszcza noszonego do munduru galowego. Płaszcz zapinany pod szyję z naszytymi dystynkcjami stopnia

górniczego, zmieniono na płaszcz z wykładanym kołnierzem bez naszywek dystynkcji stopnia. Również zmianie uległ sposób zapinania płaszcza z dwóch rzędów po 6 guzików zmieniono na dwa rzędy po trzy guziki w rzędzie. Do takiego płaszcza zalecono noszenie białego szalika. Zmieniono również wygląd godła górniczego na czaku. Z dwukolorowego wytłaczanego z blachy koloru żółtego i srebrnego na jednolity kolorystycznie wyszywany złotym bajorkiem. Również wieniec wokół godła górniczego wyszywanego uległ zmianom. W miejsce wieńca składającego się z liści dębowych i wawrzynowych wprowadzono wieniec tylko z liści wawrzynowych. Nie opisano wyglądu stopni górnicznych naszywanych na patkach munduru służbowego.

Należy stwierdzić, że akty prawne uchwalone w 2003 r. usankcjonowały w pewnym sensie zmiany, jakie zaszły w kroju munduru górniczego i dystynkcjach stopni, zwłaszcza w latach 80. XX w.

6. Podsumowanie

Mundur górniczy galowy jak i służbowy, na przestrzeni całego XIX i XX w. ulegał zmianom i modyfikacjom. Można wymienić różne przyczyny, które się składały na to zjawisko. Na pewno wydarzenia polityczne i gospodarcze, a także trendy w ówczesnej modzie miały duży wpływ na ewolucję kroju munduru. W początkach XIX w. można się dopatrzeć wielu podobieństw pomiędzy mundurem górniczym, zwłaszcza tzw. dworskim, a mundurami wojsk napoleońskich. W miarę jak zmieniała się moda zmieniał się krój munduru. Zmiany wprowadzone na początku XIX wieku w przemyśle górniczym i hutniczym Królestwa Polskiego spowodowały także wyodrębnienie grupy zawodowej specjalistów. Specjaliści ci byli stosunkowo dobrze wynagradzani. Wśród nich znaleźli się także tacy, którzy przyjechali, nierzadko ze swoimi rodzinami, do Królestwa Polskiego na zaproszenie władz, co zwłaszcza miało miejsce w pierwszej połowie XIX w. Pochodzili oni przeważnie z Saksonii i Turyngii, terenów o bardzo bogatej historii górniczej. Przenieśli na polski grunt wiele zwyczajów i tradycji górniczych. Wśród nich niewątpliwie także szacunek do zawodu górniczego i poszanowanie własnej odrębności wśród innych grup zawodowych. Wprowadzane przez Stanisława Staszica uregulowania prawne niestety uległy zahamowaniu, a z biegiem czasu nawet likwidacji w wyniku wprowadzania różnych carskich przepisów prawnych ograniczających odrębność tej społeczności.

Odrodzenie tradycji górniczych, po pierwszej wojnie światowej, należy przypisać Stanisławowi Majewskiemu. Zaproponował on wprowadzenie i ujednoczenie zasad umundurowania górników. Miało to bardzo ważne znaczenie, zwłaszcza w okresie, gdy następowało scalanie ziem porozbiorowych w jeden organizm polityczny i gospodarczy. Sam Majewski jest autorem projektów graficznych mundurów górniczych, realizowanych w latach 30-tych oraz 40-tych XX w. Wiele organizacji gospodarczych (np. Skarboferm) zwracało się do niego z prośbami o ustalenie wzorów odznak czy też dyplomów honorowych, które byłyby wręczane zasłużonym górnikom.

Nie należy jednak zapomnieć także o różnego rodzaju wpływach zewnętrznych na charakter i wygląd stroju górniczego. Zapewne największe z nich były na obszarze Śląska

i Galicji. Podyktowane było to unifikacjami wprowadzonymi przez organy państwowe, jak także poprzez różne „oddolne” inicjatywy, zwłaszcza dużych koncernów i grup przemysłowców. Skutkowało to istnieniem mundurów o specyficznych elementach (pióropusze, czaka), a także wzbogaconych o dodatkowe elementy stroju górniczego, jak choćby szpady czy kordziki. Zamiarem Autorów nie była jednak analiza tychże wpływów, co pozostaje osobnym zadaniem, ale przedstawienie ewolucji i charakterystyka galowego umundurowania górniczego oraz czynników wpływających na te zmiany.

Literatura

1. BIENIARZÓWNA J., *Kadra techniczna w przemyśle Królestwa Polskiego*. [w:] Pawłowska-Pietrzak I. (red.), *Gospodarka przemysłowa i początki cywilizacji technicznej w rolniczych krajach Europy. Studia i materiały*. Zakł. Narod. im. Ossolińskich – Wyd., Wrocław, 1977, s. 271-294.
2. CISZEWSKI S., *Lud rolniczo-górniczo z okolic Sławkowa w powiecie Olkuskim*. „Zbiór wiadomości do antropologii krajowej”, 1886, t. X, s. 187-336.
3. DYGACZ K., *Z przeszłości munduru górniczego*. „Wiad. Górn.”, 1991, nr 11, s. 288-290.
4. DYGACZ K., *Lata jako część stroju górniczego. Przeszłość, rola i znaczenie*. „Wiad. Górn.”, 1992, nr 2, s. 59-64.
5. GAŚSIOROWSKA N., *Górnictwo i hutnictwo w Królestwie Polskim: 1815-1830*. Bibl. Wyższej Szkoły Handl. Skład gł. Gebethner i Wolff, Warszawa, 1922, s. 1-588.
6. HUBICKA M., *Szkoła Akademiczno-górnicza w Kielcach (1816–1827)*. [w:] Kukulski Z. (red.), *Stanisław Staszic: MDCCLV-MDCCCXXVI: księga zbiorowa z ilustracjami*. Wyd. Lub. Kom. Obchodu Setnej Rocznicy Zgonu Stanisława Staszica, Lublin 1926, s. 271–283.
7. JAROS J., *Organizacja administracji górniczej w Królestwie Polskim (1815–1918)*. „Studia z Dziejów Górn. i Hutn.”, 1968, t. 12, s. 116-139.
8. K. Z. [Kamiński Zdzisław], *Pamiętnik górnictwa i hutnictwa R. 1830*. „Czasop. górn.-hutn.”, 1918, z. 2, s. 13–15.
9. Karta Górnicza. Uchwała Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1949 r. w sprawie szczególnych przywilejów dla górników w górnictwie węglowym. „Wiad. Górn.”, 1950, nr 1, s. 3–4.
10. KLECZKOWSKI A. S., *Stan badań nad dziejami Akademii Górniczej (Szkoły Akademiczno-Górnicznej) i Głównej Dyrekcji Górniczej w Kielcach*. „Kwart. Hist. Nauki i Techn.”, 1994, nr 1, s. 61-70.
11. KLECZKOWSKI A. S., *Staszic i Akademia Górnicza w Kielcach. Nowe spojrzenie*. [w:] „Stanisław Staszic”. Mater. Sesji Staszicowskiej, 19-20 X 1995, Piła, Muz. Stanisława Staszica, Piła, 1995, s. 113–124.
12. Kurier Zachodni. Dodatek Ilustrowany, Sosnowiec, 6 grudnia 1936 r.
13. ŁABĘCKI H., *Górnictwo w Polsce. Opis kopalnictwa i hutnictwa polskiego, pod względem technicznym, historyczno-statystycznym i prawnym*. Drukarnia J. Kaczanowskiego, Warszawa, 1841, t. 1, s. 1-538
14. ŁUKASIEWICZ W., *Korpus Górniczy w Okręgu Zachodnim*. [w:] Kula W. (red.): *Spółeczeństwo Królestwa Polskiego. Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społeczne*. Wyd. PWN, Warszawa, 1966, t. 2, s. 7-110.
15. MAJEWSKI S., *Perlik i żelazko jako znak górniczy*. „Technik”, 1928, nr 3, s. 10–11.
16. MAJEWSKI S., *Rzut oka na historię rozwoju prawa i administracji górniczej w Polsce do powstania 1830 r.* [w:] „Kalendarz Górniczo-Hutniczy”. Chrześcijańska Druk. „Nakładowa”, Będzin, 1939, s. 1–14.
17. MIAŚO J., *Szkolnictwo zawodowe w Królestwie Polskim w latach 1815-1915*. Zakł. Narod. im. Ossolińskich, Wyd. PAN, Wrocław, 1966, s. 1–324.

18. PAZDUR J., *Organizacja i polityka górnicza (1772 do 1918 r.)*. [w:] J. Pazdur (red.) *Zarys dziejów górnictwa na ziemiach polskich*. Wyd. Górn.-Hutn., Katowice, 1961, t. 2, s. 17–38.
19. PREIDL W., *Stanisław Majewski – inżynier górniczy, historyk górnictwa*. [w:] Zagożdżon P. P., Mardziarz M. (red.): *Dzieje górnictwa – element europejskiego dziedzictwa kultury*, t. 2, Wrocław 2009, s. 268–281.
20. PREIDL W., WÓJCIK A. J., *Stanisław Majewski – badacz i piewca tradycji górniczych*. Mater. IX Konferencji: „Górnictwo wczoraj i dziś”, Stow. Inż. i Techn. Górn., Katowice, 2009, s. 151–160.
21. PREIDL W., WÓJCIK A. J., *Tradycje i historia górnictwa w Polsce w dorobku Stanisława W. Majewskiego*. „Górn. Pol.”, 2010, nr 3, s. 253–273.
22. PUSCH J. B., REKLEWSKI Ł.F. (red.), *Pamiętnik górnictwa i hutnictwa*, 1830, t. I, s. 1–164.
23. RYBICKA I., *Kształcenie zawodowe w górnictwie i hutnictwie Królestwa Polskiego w XIX wieku*. „Zesz. nauk. AGH”, 1975, nr 469, Ser. Górn., nr 64, s. 1–120.
24. SZCZEPANKIEWICZ E., *Nowe mundury górnicze*. „Wiad. Górn.”, 1950, nr 8, s. 261–264.
25. SZCZEPAŃSKI J., *Modernizacja górnictwa i hutnictwa w Królestwie Polskim w I połowie XIX wieku. Rola specjalistów niemieckich i brytyjskich*. Wyż. Szkoła Pedagog., Kielce 1997, s. 1–294.
26. SZOSTEK L., *Zarys historii wojennej pułków polskich w kampanii wrześniowej. 73 Pułk piechoty*. Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, Pruszków, 2002.
27. ШЕПЕЛЕВ Л. Е., *Титулы, мундиры, ордена в Российской империи*. Ленинград, „Наука”, Ленинградское отделение, 1991, s. 1–224.
28. ШЕПЕЛЕВ Л. Е., *От кафтана красного до сюртука с петлицами*. „Родина”, 2001, nr 11, s. 122–123.
29. ŚWIĘTOCHOWSKI S., *Ustrój władz górniczych w Królestwie Polskiem i Rosyi, Niemczech, Austrii, Francji i innych państwach*. Min. Przem. i Handlu, Sekcja Górn.-Hutn., Warszawa, 1918, s. 1-57.
30. WÓJCIK A. J., *Czasopismo „Technik” i jego twórca Stanisław Majewski*. „Kwart. Hist. Nauki i Tech.”, 2008, nr 1, s. 97-104.
31. WÓJCIK Z., *Studia z dziejów rozpoznania bogactw mineralnych regionu świętokrzyskiego*. Tow. Przyj. Górn., Hut. i Przem. Staropol., Kielce, 1997, s. 1–218.

Archiwalia

32. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie – AGAD, sygn. 3745.
33. Archiwum Państwowe w Katowicach, Królewski Górnośląski Urząd Górniczy w Tarnowskich Górach, APK sygn. 4.
34. Archiwum Państwowe w Katowicach, AGD - Archiwum Górnicze Dąbrowy [Górnicej] – sygn. AGD 494.
35. Archiwum Państwowe w Katowicach, AGD - Archiwum Górnicze Dąbrowy [Górnicej] – sygn. AGD 2852.
36. Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie – Arch. PAN – Materiały Stanisława Majewskiego, sygn. PAN III-15, teczka nr 85.
37. Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie – Arch. PAN – Materiały Stanisława Majewskiego, sygn. PAN III-15, teczka nr 181.
38. Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie – Arch. PAN – Materiały Stanisława Majewskiego, sygn. PAN III-15, teczka nr 287.

39. СЕРГЕЕВ В. Н., *Форменная одежда полицейских органов России в XIX–начале XX вв.: социально-политический и культурно-исторический аспекты*. Диссертация, Архив РАН, Петербург, 2007, s. 1–249.

Akty prawne

40. *Postanowienie ustanawiające Dyрекcję Górnictwа w Kielcach przypisujące do niej obowiązki, ilość osób oraz wyznaczając dochody dla teże Dyреkcji Górnictwа*, „Dziennik Praw Królestwa Polskiego”. 1816, t. I, s. 169–176.
41. *O ustanowieniu korpusu górnictwа*, „Dziennik Praw Królestwa Polskiego”, 1816, t. III, nr 13, s. 188–215.
42. *Połączenie Dyреkcji Górnictwа z Wydziałem Górnictwа w Kommissji Rządowej Przychodów i Skarbu oraz organizacja tegoż wydziału*, „Dziennik Praw Królestwa Polskiego”, 1826, t. XI, nr 45, s. 374–379.
43. *Ustanowienie Banku Polskiego i jego uposażenie*, „Dziennik Praw Królestwa Polskiego”, 1827, t. XII, nr 48, s. 119–153.
44. *Przepisy o mundurach cywilnych*, „Dziennik Praw Królestwa Polskiego”, 1836, t. XIX, nr 66, s. 43–141 i dodatkowo zestawienia tabelaryczne.
45. *O utworzeniu oddzielnego zarządu górnictwа przy Kommissji rządowej przychodów i skarbu*, „Dziennik Praw Królestwa Polskiego”, 1843, t. XXXI, nr 101, s. 221–235.
46. *Ustawa o poszukiwaniach górnictwа i wydzielaniu przestrzeni do górnictwа wydobywania ciał kopalnych w guberniach: warszawskiej, kaliszowskiej, kieleckiej, łomżyńskiej, lubelskiej, Petrykowskiej, płockiej, radomskiej, suwalskiej i siedleckiej*. „Dziennik Praw”, 1870, t. LXX, nr 243, s. 327–347.
47. *Ustawa o Przemysle Górnictwа w Guberniach Królestwa Polskiego*. „Zbiór praw obowiązujących w guberniach Królestwa Polskiego”, 1892, ser. II, t. XV, s. 477–515.
48. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 12 lutego 1931 r. *o umundurowaniu i oznakach służbowych urzędników władz górnictwа*. „Dziennik Ustaw”, 1931, nr 21, poz. 124, s. 229–235.
49. Uchwała Rady Ministrów z dnia 30 listopada 1949 r. *w sprawie szczególnych przywilejów dla górników w górnictwie węglowym* [Karta Górnika]. „Monitor Polski”, 1949, nr A-100, nr 1175.
50. Uchwała Rady Ministrów z dnia 1 kwietnia 1950 r. *w sprawie zasad przyznawania stopni górnictwа i ustalenia wzorów mundurów górnictwа węglowym*. „Monitor Polski”, 1950, nr A-47, poz. 531, s. 374 + zał.
51. Zarządzenie nr 12 Prezesa Rady Ministrów z dnia 21 kwietnia 1983 r. *w sprawie warunków i trybu nadawania stopni górnictwа oraz wzorów i norm przydziału mundurów górnictwа*. „Monitor Polski”, 1983, nr 18, poz. 102, s. 166–169.
52. Ustawa z dnia 14 lutego 2003 r. *o stopniach górnictwа, honorowych szpadach górnictwа i mundurach górnictwа*. „Dziennik Ustaw”, 2003, nr 32, poz. 449, s. 3430–3432.
53. Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 września 2003 r. *w sprawie stanowisk służbowych, stopni górnictwа, wzorów mundurów górnictwа i honorowej szpady górnictwа*. „Dziennik Ustaw”, 2003, nr 181, poz. 1771, s. 12289–12326.

POLISH MINING UNIFORM – PAST AND PRESENT

A mining uniform, both ceremonial and working dress, has a very long and complicated history. At the basis of the Polish mining uniform lies long traditions but it was Stanisław Staszic, person merited in the development of Polish industry, mining and metallurgy, who first legally regulated that matter.

Although the Royal Mining Corps, that was created on Staszic's initiative, did not survive after the November Uprising, but it gave the foundation for other activities. In the late 19th century many Polish mining centres forgot about the history and its traditions and all regulations were subordinated to the Russian legislation.

Stanisław Majewski, a long time vice president of the State Mining Authority, was undoubtedly the person who made his mark on restoring Polish mining traditions. He presented his ideas on ceremonial and working uniforms in the interwar era and in 1949. His long study and analysis on the matter were supported by the observations of the evolution of mining clothing, both Polish and from other European countries.